

2. *Одесский еврейский сиротский дом* (9 мая 1868 — 9 мая 1893 гг.). — Одесса: Тип. А. Шульце, 1893. — 69 с.
3. *Отчет* о десятилетней деятельности попечительного совета Одесского еврейского сиротского дома (с 23 марта 1880 г. по 23 марта 1890 г.) — Одесса: Русск. тип. Исаковича, 1890. — 14 с.
4. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1890 г. — Одесса: Русск. тип. Исаковича, 1891. — 71 с.
5. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1891 г. — Одесса: Русск. тип. Исаковича, 1892. — 76 с.
6. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1892 г. — Одесса: Русск. тип. Исаковича, 1893. — 76 с.
7. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1893 г. — Одесса: Тип. Шульце, 1894. — 88 с.
8. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1894 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1895. — 80 с.
9. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1895 г. — Одесса: Русск. Тип. Исаковича, 1896. — 69 с.
10. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1896 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1897. — 67 с.
11. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1897 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1898. — 95 с.
12. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1898 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1899. — 96 с.
13. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1899 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1900. — 90 с.
14. *Отчет* Одесского еврейского сиротского дома за 1900 г. — Одесса: “Экономическая” тип., 1901. — 88 с.

О. В. Скус

КОНФЕСІЙНІ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ УМАНСЬКОГО ПОВІТУ ЗА МАТЕРІАЛАМИ “ПАМ’ЯТНИХ КНИГ КИЄВСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ” КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Протягом століть на території України поряд з українською нацією співіснували представники багатьох інших національних груп, і це, звичайно, значною мірою впливало на формування конфесійного складу населення України. Зокрема, територія Правобережної України, на якій знаходяться землі історичної Уманщини, є досить різнобарвним регіоном, що представляє значну палітру існування різних конфесійних груп. А історія цих конфесій виступає

невід’ємною частиною загальноукраїнського історичного процесу. Період дослідження і регіон обрано не випадково, адже саме дослідження церковної історії є одним із пріоритетних напрямків регіональних досліджень. У другій половині XIX ст. друкувалося чимало історико-статистичних матеріалів про населення Уманського повіту, який за кількістю населення займав друге місце серед повітів Київської губернії. Населення, яке поділялося на різні конфесійні групи, зазнавало значних демографічних змін. Розкриття їх причин дає змогу з’ясувати, які фактори і тенденції впливали на ці зміни. Автор вважає за потрібне дослідити цю проблему, що відбиває зміст політики, яку здійснював царський уряд у релігійному питанні.

Ця проблема вже давно цікавить дослідників. До праць загального характеру, в яких висвітлено духовне і церковне життя, віднесемо роботи Власовського І. [1], Крижанівського О. та Плохія С. [2]. У цих працях проблема існування конфесійних груп розглядається на загальному тлі правління царського уряду, тому саме дослідження регіональної політики щодо конфесій допоможе конкретизувати загальні історичні тенденції.

У цьому плані цікавими є дослідження Перерви В. С. [3], Таранця С. В. [4], Тронько П. Т. [5] про церковне краєзнавство та Кузнеця Т. [6], яка встановлює у своїх публікаціях чисельність православного духовенства Уманщини, з’ясовує його роль в освітньому і духовно-моральному розвитку населення в даному історичному регіоні.

Жителі міста в основному займалися торгівлею та ремеслами, розвивався і промисловий комплекс, а в селах Уманського повіту — сільським господарством та землеробством. У зв’язку з тим, що на всій території Правобережної України відбувалися здебільшого однакові соціально-економічні та політичні процеси, на нашу думку, висвітлення конфесійної ситуації в Уманському повіті є важливим для розуміння етноконфесійного становища в регіоні в цілому.

Серед багатьох видань в Україні другої половини XIX ст. — початку XX ст. важливе місце займають видання “Памятних книг Киевской губернии” [5], які видавалися Київським губернським статистичним комітетом з 1856 року по 1915 рік. Вони містять

статистичний матеріал по повітах Київської губернії та м. Києву за попередній рік з додатком Адресу — Календаря губернії. Видання за своїм призначенням і спрямуванням висвітлювали статистику, динаміку чисельності населення і закономірності його життя. Зосереджено було увагу на друкуванні матеріалу про склад та роботу адміністративної, судової, виконавчої гілок влади, а також громадських організацій по повітах. Окремим блоком друкувалися статистичні відомості про торгівлю, промисловість, сільськогосподарське виробництво, землеробство в губернії.

Видання “Памятной книги Киевской губернии” не обминало увагою статистичну діяльність церковних організацій та конфесійних осередків, які проживали в Київській губернії.

Для того, щоб висвітлити зміни в чисельності конфесійних груп по Уманському повіту та м. Умані, потрібно проаналізувати статистику, яка надрукована в “Памятных книгах Киевской губернии”, які видавалися в 1857 році, 1890 — 1915 рр. Порівняння даних цих видань дасть змогу простежити динаміку змін для кожної конфесії окремо. Однак потрібно зазначити, що ці цифри ми, на жаль, не можемо брати за основу. Тому це спонукає нас до адекватності при розгляді його кінцевих результатів і вимагає перевірки. Для простеження динаміки цих змін нам потрібно обрати найбільш значимі і змістовні видання у напрямку інформації щодо чисельності конфесійних осередків на Уманщині.

Отже, потрібно відзначити, що на основі вищезазначеного за основу порівняння усвідомлено беруться видання “Памятной книги Киевской губернии” за 1857, 1890, 1900 та 1915 роки, а всі інші видання слугують як допоміжні.

За історико-статистичними даними “Памятных книг Киевской губернии”, в Уманському повіті та м. Умані були зосереджені наступні конфесійні осередки: православний, католицький, іудейський (хоча в “Памятных книгах Киевской губернии” на той час мається на увазі єврейський осередок і окремо подаються дані про караїмський) та представники інших віросповідань (див. табл. № 3, 4)¹. По повіту найчисленнішими були представники православної віри,

¹ Таблиці складені за матеріалами “Памятных книг Киевской губернии” [7-29].

а потім йшли євреї, католики, і на кінець XIX ст. стало помітно поширюватися сектантство (розкольники та штундисти). Розчарування у православної церкві та падіння престижу православного духовенства, яке було складовою частиною російської бюрократичної системи, з кінця XIX ст. викликали у частини населення пошук іншої релігійної системи. Ця релігійна система була представлена різними протестантськими течіями, які апелювали не до сліпої віри, а до свідомості кожної людини.

В місті Умані вимальовується трохи інша картина. Найбільш численною конфесією є іудейська, потім православна і католицька. Як видно, єврейський етнос проживав переважно в місті. Пояснюється це тим, що євреям для проживання була виділена “черта оседлости”, до якої була включена і Київська губернія. Обмеження якої виражалися і в забороні селитися в селах та “деревнях”, отже залишаються міста та містечка. Були представники караїмського віросповідання, за вченням яких православна церква й держава визнавали самостійність і близькість до раннього християнства. У Російській імперії караїми вважалися рівноправними громадянами, і це відрізняло їх від євреїв, яким заборонялося жити поза межами “черты оседлости”.

Порівнюємо кількісні показники віруючих з 1855 по 1914 рр. по Уманському повіту (*див. табл. 1*).

За даними таблиці спостерігається досить великий природний приріст населення, причиною цього явища була стабільність в економіці, політиці та державі загалом. Таблиці відображають збільшення кількості євреїв приблизно на 15 тис., а православних — на 17 тис. Що ж до католиків, то їх кількість порівняно з православними і євреями збільшилася на досить незначну цифру, та у зв'язку зі значною позитивною динамікою останніх їх питома вага зменшилась на 0,47%.

Порівнявши відносні величини чисельності конфесій за 1888 та 1914 рр., бачимо, що за двадцятишестирічний термін питома вага майже не змінювалася, окрім віруючих, що представляли сектантський напрямок християнства.

Порівнюємо кількісні показники віруючих з 1855 по 1914 рр. по місту Умані (*див. табл. 2*). Дані таблиці відображають збільшення кількості православних приблизно на 13 тис., католиків — на 800

чол., а євреїв — на 20 тис. Відповідно, на підтвердження цих даних можна відзначити різке збільшення у цей час природного приросту всього населення Київської губернії. Якщо ж ми проаналізуємо чисельність кожної конфесії у відсотковому відношенні у 1855 році та у 1914 році, то помітимо майже ідентичний процент.

Таблиця 1

Віросповідання Роки	Загальна кількість населення	Православні	Католики	Євреї	Інші віросповідання
1855	142518	134652 (94,5%)	1250 (0,9%)	6609 (4,6%)	7 (0,005%)
1888	244309	227739 (93,22%)	1092 (0,45%)	15272 (6,25%)	206 (0,08%)
1898	286791	265443 (92,5%)	1643 (0,57%)	19223 (6,7%)	482 (0,17%)
1914	337311	312765 (92,72%)	1447 (0,43%)	22019 (6,5%)	1080 (0,32%)

Таблиця 2

Віросповідання Роки	Загальна кількість населення	Православні (%)	Католики (%)	Євреї (%)
1855	14911	6675 (44,8)	446 (3)	7790 (52,2)
1888	24291	6497 (26,8)	415 (1,7)	17379 (71,5)
1898	27503	6453 (23,5)	642 (2,3)	20408 (74,2)
1914	50205	20663 (41,2)	1275 (2,5)	28267 (56,3)

Отримані показники по Уманському повіту та м. Умані хоча і є досить відносними, проте дають значний матеріал для аналізу. Згідно даних, які містяться в таблицях № 1 і № 2, досить помітним є зростання кількості населення Уманщини, а пов'язано все це зі стабільністю в соціально-політичному та економічному житті та відсутністю військових дій в даний період.

Варті дослідницької уваги опубліковані на сторінках “Памятних книг Киевской губернии” дані про кількість церков та інших богослужбових будівель по місту Умані та Уманському повіту. Аналізуючи кількісні показники церковних будівель по м. Умані, прослідковуємо стабільність в кількості православних та католицьких храмів, але, як бачимо (*див. табл. № 5*), переважали єврейські

Таблиця 3
Кількість жителів міста Умані по віросповіданням в другій половині XIX ст. — на початку XX ст.

Віро- спові- дан- ня	Право- славні		Каголики		Лютерани		Євреї		Караїми		Магоме- тани		Всього		Разом
	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	
Рік	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	
1855	4675	2000	191	255	-	-	3900	3890	-	-	-	-	8766	6145	14911
1888	3348	3149	216	199	1	1	8740	8639	-	-	3	1	12308	11989	24297
1895	3288	3113	231	218	19	12	8594	9105	-	-	1	-	12133	12448	24581
1897	3015	3125	276	264	8	9	9452	9874	3	2	8	1	12762	132275	26037
1908	4702	4946	593	639	27	28	14071	12817	-	-	26	-	19419	19808	39227
1914	9880	10783	624	638	7	6	13991	14276	-	-	17	2	24519	25705	50224

Таблиця 4
Кількість жителів Уманського повіту по віросповіданням в другій половині XIX ст.

Віро- спові- дан- ня	Православні		Католики		Лютерани		Євреї		Розколь- ники та штундисти		Інші вірос- повідання		Всього		Разом
	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	ч	ж	
Рік	ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td></td></td></td></td></td></td></td></td></td></td></td>	ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td></td></td></td></td></td></td></td></td></td></td>	ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td></td></td></td></td></td></td></td></td></td>	ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td></td></td></td></td></td></td></td></td>	ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td></td></td></td></td></td></td></td>	ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td></td></td></td></td></td></td>	ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td></td></td></td></td></td>	ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td></td></td></td></td>	ч <td>ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td></td></td></td>	ж <td>ч <td>ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td></td></td>	ч <td>ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td></td>	ж <td>ч <td>ж</td> <td></td> </td>	ч <td>ж</td> <td></td>	ж	
1855	68120	66532	658	592	4	3	3275	3334	-	-	-	-	72057	70461	142518
1888.	113231	114508	593	499	20	20	7614	7658	84	82	-	-	121542	122767	244309
1895	126389	132439	766	850	15	10	10057	10263	170	169	14	16	137411	143747	281158
1898	132414	133029	804	839	43	34	9473	9750	197	208	-	-	142931	143860	286791
1908	148073	150934	1407	1489	23	28	12350	12817	402	397	6	1	162261	165666	327927
1914	155903	156862	724	723	10	6	10978	11041	500	564	-	-	168115	169196	337311

Таблиця 5
Кількість церков та інших богослужбових будівель по Уманському повіті в другій половині XIX ст.

Рік	Православні		Католицькі		Єврейські		Розкольницькі		Всього		Разом
	кам'яна	дерев'яна	кам'яна	дерев'яна	кам'яна	дерев'яна	кам'яна	дерев'яна	кам'яна	дерев'яна	
1888	14	146	3	-	2	18	-	-	19	164	183
1895	13	158	5	-	2	18	-	2	20	178	198
1896	14	150	5	-	2	18	-	-	21	168	189
1897	13	152	5	-	2	11	-	-	20	163	183
1898	13	152	5	-	7	10	-	-	25	162	187

Таблиця 6
Кількість церков та інших богослужбових будівель по місту Умані в другій половині XIX ст.

Рік	Православні		Католицькі		Єврейські		Всього		Разом
	кам'яна	дерев'яна	кам'яна	дерев'яна	кам'яна	дерев'яна	кам'яна	дерев'яна	
1888	3	1	1	-	6	10	10	11	21
1895	2	2	1	-	11	7	14	9	23
1896	2	2	1	-	10	6	13	8	21
1897	2	3	1	-	9	9	12	12	24
1898	3	1	1	-	7	10	11	11	22

синагоги та молитовні будинки. По Уманському повіті (*див. табл. № 6*) переважають православні церкви, і здебільшого дерев'яні. Звідси напрашується висновок: в другій половині XIX — на початку XX ст. більшу частину населення Уманського повіту склали православні — 92%, а в місті Умані — іудейські віруючі, які склали 56% від усіх мешканців міста.

Отже, наведений вище матеріал свідчить, що протягом зазначеного періоду на території Уманського повіту та м. Умані були зосереджені наступні конфесійні осередки: православний, католицький, єврейський, а також представлені меншою чисельністю розкольники, штундисти, караїми та магометани. Тож, підсумовуючи, можна зазначити, що за матеріалами “Памятных книг Киевской губернии” кінця XIX — початку XX ст. чисельність конфесійних осередків значно зростає, завдяки природному приросту населення на землях історичної Уманщини.

Література:

1. *Власовський І.* Нарис історії Української православної церкви України. У 3 томах. — Т. III. — Київ, 1998. — 388 с.
2. *Крижанівський О. П., Плохій С. М.* Історія церкви та релігійної думки в Україні. Навч. посібник: У 3-х книгах. — Кн. 3. Кінець XVI — середина XIX століття. — К.:Либідь, 1994. — 336 с.
3. *Перерва В. С.* Православне Надросся у XIX ст. — Біла Церква: Видавець О. В. Пшонківський, 2004. — 256 с.
4. *Таранець С. В.* Старообрядчество г. Киева и Киевской губернии. — К., 2004. — 352 с.
5. *Тронько П. Т.* Досвід та перспективи дослідження в Україні регіональних проблем церковної історії та культури // Релігійна традиція в духовному відродженні України: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. — Полтава, 1992. — С. 4-10.
6. *Кузнець Т.* Православне духовенство Уманського повіту за матеріалами “Киевских епархиальных ведомостей” // Київська старовина. — 2004. — №1. — С. 135-148.
7. *Памятная книга Киевской губернии на 1857 г.* — Киев, 1857. — С. 183.
8. *Памятная книга Киевской губернии на 1890 г.* — Киев, 1890. — С. 135.
9. *Памятная книга Киевской губернии на 1892 г.* — Киев, 1891. — С. 161.
10. *Памятная книга Киевской губернии на 1894 г.* — Киев, 1893. — С. 131.
11. *Памятная книга Киевской губернии на 1895 г.* — Киев, 1895. — С. 125.
12. *Памятная книга Киевской губернии на 1896 г.* — Киев, 1896. — С. 192-193.
13. *Памятная книга Киевской губернии на 1897 г.* — Киев, 1897. — С. 161.

14. Памятная книга Киевской губернии на 1898 г. — Киев, 1898. — С. 62-63, 69.
15. Памятная книга Киевской губернии на 1899 г. — Киев, 1899. — С. 54-55, 68.
16. Памятная книга Киевской губернии на 1900 г. — Киев, 1899. — С. 110, 122.
17. Памятная книга Киевской губернии на 1901 г. — Киев, 1900. — С. 111-112.
18. Памятная книга Киевской губернии на 1902 г. — Киев, 1901. — С. 110.
19. Памятная книга Киевской губернии на 1903 г. — Киев, 1902. — С. 96.
20. Памятная книга Киевской губернии на 1904 г. — Киев, 1904. — С. 209.
21. Памятная книга Киевской губернии на 1906 г. — Киев, 1905. — С. 85.
22. Памятная книга Киевской губернии на 1907 г. — Киев, 1906. — С. 89-90.
23. Памятная книга Киевской губернии на 1909 г. — Киев, 1908. — С. 184-185.
24. Памятная книга Киевской губернии на 1910 г. — Киев, 1909. — С. 93-94.
25. Памятная книга Киевской губернии на 1911 г. — Киев, 1911. — С. 96-97.
26. Памятная книга Киевской губернии на 1912 г. — Киев, 1911. — С. 87-88.
27. Памятная книга Киевской губернии на 1913 г. — Киев, 1912. — С. 90-91.
28. Памятная книга Киевской губернии на 1914 г. — Киев, 1914. — С. 90-91.
29. Памятная книга Киевской губернии на 1915 г. — Киев, 1915. — С. 96-97.

А. І. Федорова

**АНТИРЕЛІГІЙНА КАМПАНІЯ ПРОТИ
СТАРООБРЯДНИЦЬКИХ ЦЕРКОВ
ТА МОНАСТИРІВ ОДЕЩИНИ
(кінець 40-х — початок 50-х рр. ХХ ст.)**

Зі встановленням радянської влади поступово по всій території СРСР набирає обертів антирелігійна кампанія, в рамках якої було закрито цілу низку культових споруд. Однак в період другої світової війни спостерігається зовсім інша картина: релігійні організа-